

Нотаріальне посвідчення

афідевіту та його консульська легалізація (апостилювання): актуальні проблеми нотаріальної та консульської практики

Є. Є. Фурса

здобувач Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка

У статті надано аналіз нотаріально посвідченого афідевіту та документів, які є додатком до нього, на предмет узгодження їх із умовами консульської легалізації. Запропоновано процедуру вирішення питань, які пов'язані з відмовою у легалізації нотаріально посвідчених афідевітів.

Ключові слова: афідевіт, нотаріус, засвідчення підпису нотаріуса, відбиток печатки нотаріуса, консульська легалізація.

В статті дан аналіз нотаріально удостовереного афидевита и документов, которые являются приложением к нему, на предмет согласования их с условиями консульской легализации. Предложено процедуру решения вопросов, связанных с отказом в легализации нотариально удостоверенных афидевитов.

Ключевые слова: афидевит, нотариус, засвидетельствование подписи нотариуса, оттиск печати нотариуса, консульская легализация.

In article the analysis of notarially certified affidavit and documents which are the annex

to it regarding their coordination with conditions of consular legalization is given. It is offered procedure of the solution of the questions connected with refusal in legalization of notarially certified affidavits.

Keywords: *afidevit, notary, attestation the signature of notary, print of seal of notary, consular legalization.*

Питанням оформлення нотаріусами документів для дії за кордоном присвячували свої роботи такі вчені, як С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. І. Євтушенко [1; 2], але фактично ці дослідження стосувались загальних підходів до вирішення питань застосування нотаріусами та суддями норм іноземного права або посвідчення довіреностей для дії за кордоном [3]. Зазначене розглядалось Д. М. Курдельчуком у контексті аналізу адвокатської практики Інюрколегії [4]. Але комплексних досліджень цієї тематики в Україні бракує, за винятком спеціально присвяченої роботи Н. Ю. Гуть [5].

Розуміючи значимість проблеми, слід вказати на те, що у Законі України «Про нотаріат» (далі – Закон) [6] мають місце дві норми (ст. ст. 98, 100), де лише у загальних рисах йдеться про те, що нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій можуть застосовувати норми іноземного права відповідно до законодавства України, міжнародних договорів, а також вчиняти посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України. З аналізу змісту ч. 1 ст. 98 Закону не вбачається, що саме при оформленні документів для дії за кордоном нотаріуси застосовують норми іноземного права.

У частині 2 статті 98 статті 100 Закону йдеться про те, що нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права за кордоном за учас-

тю іноземних властей або які від них виходять, за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України. Без легалізації такі документи приймаються нотаріусами у випадках, коли це перебачено законодавством України, міжнародними договорами, в яких бере участь Україна.

Крім цих норм, Міністерством юстиції України було надано Роз'яснення щодо нотаріального оформлення від імені громадян, підприємств, установ і організацій України документів, призначених для дії за кордоном від 1.02. 1998 р. (далі – Роз'яснення) [7] та зроблено «Узагальнення практики з питань застосування державними та приватними нотаріусами чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій щодо документів, призначених для використання на території інших держав за період з 1 січня по 1 жовтня 2010 року» (Лист Мін'юсту від 12.10.2010 р. № 31-32/235) [8].

Але деякі досить важливі положення таких роз'яснень не знайшли свого нормативного закріплення у Законі та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що призводить до спірних питань на практиці, оскільки вчинювані нотаріальні дії не узгоджуються з процедурою консульської легалізації, що впливає на можливість реалізації особами своїх прав за кордоном.

Виходячи із спільного аналізу Закону, Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном від 04.06.2002 р. № 113 [9] (далі Інструкція), Порядку проставлення апостиля в Міністерстві юстиції України на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, та підготовки Міністерством юстиції України нотаріально оформлених документів для подальшої консульської легалізації, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 25 верес-

ня 2012 р. № 1418/5 [10], слід розмежовувати такі два моменти:

1) прийняття нотаріусом документів, які складено за кордоном за участі іноземних властей або які від них виходять, умови такого прийняття (визнання);

2) оформлення (посвідчення, засвідчення) нотаріусом документів для дії за кордоном, засвідчення підпису нотаріуса та відбитка його печатки Міністерством юстиції України і подальша консульська легалізація (апостилювання).

Систематизація цих правових ситуацій нам необхідна для того, щоб правильно сформулювати норми, які їх регламентують, з метою законодавчого закріплення у Законі.

Щодо прийняття нотаріусом документів, які надходять із-за кордону (п.1), слід звернути увагу, що відповідно до ст. 13 Закону України «Про міжнародне приватне право» та ст. 100 Закону документи, видані уповноваженими органами іноземних держав (складено за кордоном за участю іноземних властей або які від них виходять), у встановленій формі, визнаються дійсними (приймаються нотаріусами) в Україні в разі їх легалізації (за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України), якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України. (Без легалізації такі документи приймаються нотаріусами у тих випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, в яких бере участь Україна). Однак на порушення вказаних статей законів нотаріусами приймаються для вчинення нотаріальних дій документи, які не пройшли процедуру консульської легалізації у іноземній країні, у якій вони були видані, що призводить, зокрема, до надходження до Мін'юсту обґрунтованих скарг [11].

Щодо оформлення нотаріусами документів для дії за кордоном (п. 2) у значених вище Роз'ясненнях, існує вка-

зівка про те, що для дії за кордоном нотаріуси мають посвідчувати документи, які складені з додержанням вимог іноземного права. Вони характеризуються своєю незвичною юридичною термінологією і використанням юридичних формул, які суттєво відрізняються від документів, прийнятих у правовому обігу України. Зокрема вони можуть мати незвичні заголовки, містити Афідевіт – письмову урочисту заяву, Сертифікат – свідоцтво, посвідчення, довідку, Декларацію – заяву, Повноваження – доручення, Ретейнер – попередній договір про оплату праці, Статутну декларацію – урочисту заяву.

Щодо змісту афідевіту, додатків, які до нього додаються та їх змісту, то це питання не регламентовано на законодавчому рівні. Зрозуміло, що при оформленні таких документів нотаріус має керуватися нормами іноземного права, проте у законодавстві про нотаріат має бути норма, яка б визначала перелік умов, за яких документи для дії за кордоном не можуть бути посвідчені, та умов, за яким нотаріально посвідчені іноземні документи не можуть бути визнані на території України.

При оформленні документів, призначених для дії за кордоном, наприклад, засвідчення підпису особи на афідевіті, нотаріус не може вчиняти таку дію механічно, він повинен перевірити зміст такого документа, щоб останній не суперечив вимогам Закону, роз'яснити зацікавленим особам необхідність його подальшої легалізації і відповідно умови такої легалізації. Для цього громадянину потрібно особисто або за дорученням звернутися до Департаменту нотаріату, банкрутства та засвідчувального органу Міністерства юстиції України для засвідчення справжності підпису нотаріуса та відбитка його печатки на афідевіті, а потім до Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України для легалізації цього документа.

У пункті 1.2 Інструкції дається визначення консульської легалізації офіційних документів. Це процедура підтвердження дійсності оригіналів офіційних документів або засвідчення справжності підписів посадових осіб, уповноважених засвідчувати підписи на документах, а також дійсності відбитків штампів, печаток, якими скріплено документ.

Отже, із аналізу цього нормативного акта можна зробити висновок, що консульська легалізація зводиться до підтвердження засвідчення справжності підписів посадових осіб, уповноважених засвідчувати підписи на документах, тобто такими особами є нотаріуси.

Згідно з пунктом 4.2 Інструкції на консульську легалізацію приймаються: інші офіційні документи після нотаріального засвідчення їх копій та оформлення Міністерством юстиції. Ці документи можуть бути прийняті на легалізацію у копіях, засвідчених у нотаріальному порядку, якщо попередньо проведено легалізацію їх оригіналів.

При цьому в Інструкції вказується на те, що консул не несе відповідальності за зміст документа, але не уточнено, якого саме. Однак останнє положення слід правильно сприймати. Це положення не означає, що консул при здійсненні легалізації не повинен перевірити зміст документа, оскільки якщо він цього не зробить, то не зможе встановити, чи підля-

гає такий документ легалізації, чи у легалізації слід відмовити, оскільки консул несе відповідальність за її правильність.

Так, згідно з пунктом 1.4 Інструкції легалізації не підлягають:

- документи й акти, які суперечать законодавству України або можуть за своїм змістом завдати шкоди інтересам України, або містять відомості, що порочать честь і гідність громадян (а також і ділову репутацію публічної особи та юридичної особи. – Є. Ф.);
- оригінали, копії та фотокопії паспортів, військових квитків, трудових книжок, документів, що мають характер листування, дозволів на носіння зброї, свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів (технічних паспортів), посвідчення водія, посвідчення особи, нормативно-правові акти та роз'яснення щодо їх застосування;
- документи, видані органами та посадовими особами з перевищенням їхніх повноважень.

Для того, щоб відповісти на запитання є легалізація афідевіту механічною дією чи правовим актом, необхідно звернутися до аналізу нотаріальної практики з нотаріального посвідчення афідевітів та консульської – щодо легалізації афідевітів, зокрема, необхідності перевірки його змісту і змісту документів – додатків до афідевіту.

Наприклад, нотаріусом був посвідчений афідевіт такого змісту:

АФІДЕВІТ

*Компетентним органам
Хашимітського Королівства Йорданія*

Я, Гуменний М. В., ідентифікаційний номер, рік народження, дані паспорта, ким виданий та коли, місце проживання, перебуваючи на посаді Генерального директора ТОВ,... урочисто заявляю і своїм підписом стверджую, що на вимогу департаменту ціноутворення управління ліків Комісії з якості їжі та лікарських засобів Хашимітського Королівства Йорданія мною задекларовані основні засади ціноутворення в Україні.

Як докази вищезазначеного афідевіту додаю такі документи:

1) декларація № 802/1 від 24 березня 2014 р.

Підпис

ПОСВІДЧУВАЛЬНИЙ НАПИС НОТАРІУСА

м. Київ

Дата

Я, Калашник А. Ю., приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу, засвідчую підпис Генерального директора ТОВ... ППБ, який зроблено у моїй присутності.

Особу представника встановлено, його дієздатність та повноваження перевірено.

На підтвердження фактів, викладених у документі ППБ, долучив до нього оригінал декларації № 802/1 від 24 березня 2014 р.

Зареєстровано в реєстрі за №...

Стягнуто плату згідно зі ст. 31 Закону України «Про нотаріат»

Приватний нотаріус *підпис*

М. П.

Підпис та відтиск печатки нотаріуса на афідевіті засвідчені, проте афідевіт не може бути легалізований, оскільки декларація, на підставі якої видається афідевіт, містить відомості, які надані посадовою особою з перевищенням повноважень.

№ ... *Дата*

ТОВ... реквізити

До Комісії з якості їжі та лікарських засобів

Хашимітського Королівства Йорданія

Управління ліків, Департамент ціноутворення

Декларація

Цим засвідчуємо, що Міністерство охорони здоров'я України не контролює ціни на фармацевтичні вироби у вільному продажі.

Ціни на ліки місцевого та закордонного виробництва встановлюються фармацевтичними виробниками залежно від конкурентного середовища та не регулюються розпорядженнями Міністерства охорони здоров'я України.

Це твердження також поширюється на ліки українських виробників, що експортуються за межі України.

Окремо хочемо засвідчити, що в Україні податок на додану вартість на лікарські засоби не застосовується.

Генеральний директор

ТОВ... *Підпис (Гуменний М. В.)*

Печатка ТОВ

*Печатка «Для довідок»**

* Усі анкетні дані – прізвище, ім'я, по батькові директора фірми, а також назва самої фірми, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса змінені.

Як бачимо, генеральний директор перевищив свої повноваження, оскільки він не міг декларувати основні засади ціноутворення в Україні, тому що ці засади сформульовано у Законі «Про ціни та ціноутворення». Крім того, в декларації вказано, що МОЗ не контролює ціни на фармацевтичні вироби. Проте в Україні такі ціни контролюються Держцінінспекцією МОЗ.

Щодо податку на додану вартість на фармацевтичні вироби, то відповідь на таке запитання має надавати Міністерство доходів та зборів України.

Тому на підтвердження таких обставин довідки, видані МОЗ та Міністерством доходів та зборів, мають долучатися до афідевіту.

Отже, наведений вище афідевіт вміщує інформацію, яка надана директором фармацевтичної компанії з перевищенням його повноважень, оскільки він не має права стверджувати про обставини, відомості про які можуть надавати лише компетентні органи держави.

Згідно з пунктом 1.6 Інструкції консульська посадова особа у разі виникнення сумніву у тому, що подані на легалізацію документи відповідають законам України або держави перебування, має право звернутися до компетентних органів відповідної держави або до відповідних органів в Україні за офіційним роз'ясненням.

Консульська легалізація здійснюється виключно щодо офіційних документів, які видані за участю органів державної влади чи органів місцевого самоврядування і не розповсюджуються на документи міжнародних громадських організацій.

В Інструкції не регламентовано питання, як має діяти консульська посадова особа МЗС, котра повинна під-

твердити підпис уповноваженої посадової особи Міністерства юстиції при легалізації документів, які посвідчені нотаріусом, якщо встановить, що нотаріус не мав права засвідчувати підпис на документі (на афідевіті), а Мін'юст оформляти такий документ нотаріуса, оскільки він суперечить умовам легалізації, передбаченим п. 1.4 Інструкції.

У пункті 4.10 Інструкції лише зазначається, що під час прийняття документів на легалізацію консульська посадова особа має пересвідчитись у тому, що документи за своїм змістом та порядком оформлення відповідають вимогам чинного законодавства України і міжнародним договорам. Пересвідчитися – означає на підставі фактів переконатися у чому-небудь [12], тобто бути впевненим, що за змістом та порядком оформлення документ відповідає закону. Отже, згідно з п. 5.4 Інструкції консульська посадова особа засвідчує офіційні документи лише після того, як пересвідчитись у їх відповідності міжнародним договорам України, чинному законодавству України і країни перебування. У разі виникнення в консульської посадової особи сумніву щодо юридичної сили документа, його оформлення тощо вона може звернутися за роз'ясненням до державних органів перебування, за консультацією до юриста, Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України (п. 5. 5 Інструкції).

Але зміст наведеного вище афідевіту не передбачений чинним законодавством України і складається відповідно до вимог іноземного права, коли таке законодавство відоме або може бути встановлене. Якщо припустити, що приватний нотаріус відповідне законодавство Хашимітського Королів-

ства Йорданія не знає, то посвідчувати афідевіт він не повинен. Таке наше припущення не складно підтвердити, зокрема, якщо проаналізувати нотаріальний акт, на якому відсутні посилання на норми іноземного права. Важко при оскарженні вчиненої нотаріальної дії очікувати від нотаріуса й відповіді про конкретні норми іноземного права, на які він спирався при посвідченні афідевіту.

Якщо ж зміст документа не відповідає закону та порядку оформлення, то консульська посадова особа має відмовити у легалізації документа. Нині така відмова здійснюється в усній формі. Проте, на нашу думку, на вимогу особи, якій відмовлено у легалізації, посадова консульська особа має у письмовій формі викласти причини відмови у легалізації. Але діючим законодавством не передбачена форма та зміст такої постанови. Тому, на наш погляд, Інструкція має бути доповнена пунктом, який слід викласти у такій редакції:

Відмова у вчиненні (здійсненні) консульської легалізації

1. Консульська посадова особа може відмовити у вчиненні (здійсненні) консульської легалізації за умови:

- якщо документи й акти, які подано на легалізацію, суперечать законодавству України або можуть за своїм змістом завдати шкоди інтересам України, або містять відомості, що порочать честь і гідність громадян, а також ділову репутацію юридичної особи;
- документи, видані органами та посадовими особами з перевищенням їхніх повноважень;
- документи не відповідають вимогам, які до них пред'являються міжнародними договорами України, чинним законодавством України і країни перебування;

- якщо офіційні документи і доручення, які видаються іноземними державами незалежно від того, видаються ці документи на ім'я та на користь громадян України чи іноземних громадян, якщо ці документи призначені для дії на території іншої іноземної держави, а не на території України (п. 5.6 Інструкції);
- не подано відомості (інформацію) та документи, необхідні для вчинення консульської легалізації;
- консульська легалізація певного документа відноситься до компетенції конкретного органу;
- з проханням про вчинення консульської легалізації звернулась недієздатна особа, або уповноважений представник немає необхідних повноважень;
- якщо у консульської посадової особи є сумніви у тому, що фізична особа, яка звернулась за легалізацією, усвідомлює значення, правовий зміст та її правові наслідки;
- особа не сплатила консульський збір;
- особа звернулась за легалізацією оригіналів, копій та фотокопій паспортів, військових квитків, трудових книжок, документів, що мають характер листування, дозволів на носіння зброї, свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів (технічних паспортів), посвідчення водія, посвідчення особи, нормативно-правових актів та роз'яснення щодо їх застосування;
- особа звернулась за легалізацією офіційних документів, які стосуються особистих інтересів консульської посадової особи або інтересів її родичів, а саме: виданих на своє ім'я, від свого імені або на ім'я одного із подружжя, родичів по пря-

мій лінії (діти, батьки, повнорідні брати, сестри);

- та в інших випадках, встановлених законом.

Постанову про відмову у вчиненні консульської легалізації на вимогу заявника консульська посадова особа повинна винести протягом десяти днів.

Така постанова викладається письмово та повинна містити:

1) назву акта (Постанова про відмову у консульській легалізації);

2) дату і місце винесення постанови;

3) прізвище, ім'я, по батькові посадової особи, яка винесла постанову про відмову у вчиненні консульської легалізації із зазначенням структурного підрозділу та адресою;

4) прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи, яка звернулась за легалізацією документа, або найменування та місцезнаходження юридичної особи чи їх представників;

5) за легалізацією якого документа особа звернулась до консульської установи (короткий зміст прохання);

6) причини відмови у вчиненні консульської легалізації з посиланням на закон;

7) порядок і строки оскарження відмови з посиланням на закон;

8) підпис посадової консульської особи та печатку консульської установи.

Постанова про відмову у вчиненні консульської легалізації має залишатися у справах установи. Консульська посадова особа повинна надати копію такої постанови заявнику.

У разі якщо відмова у легалізації мала місце щодо нотаріально посвідченого документа, копія такої постанови повинна направлятися до Мін'юсту, який і має повідомляти про цю обставину нотаріуса, який посвідчував

нотаріальний акт. На нашу думку, така інформація повинна акумулюватися у Мін'юсті з метою проведення узагальнень нотаріальної практики, врахування підстав у відмові консульської легалізації з метою вдосконалення законодавства про нотаріат.

Оскарження консульської легалізації та відмови у її вчиненні

Право на оскарження консульської легалізації має особа, на права та інтереси якої вона вплинула.

Особа має право на оскарження до суду постанови про відмову у вчиненні консульської легалізації.

Зацікавлена особа може звертатися за оскарженням як самої консульської легалізації, так і відмови у її вчиненні у порядку підлеглих.

Так, у постанові посадової особи консульської установи мають бути мотивовані причини відмови у проведенні легалізації, наприклад, вчинена нотаріальна дія не відповідає вимогам закону.

Така постанова буде підставою для скасування нотаріусом вчиненої нотаріальної дії. Нотаріус зобов'язаний повідомити про це сторони (осіб), щодо яких вчинено нотаріальну дію, стосовно її скасування. У статті 51 Закону йдеться про те, що це скасування нотаріальної дії нотаріусом здійснюється відповідно до законодавства, проте сама процедура та наслідки зазначеного скасування не регламентовані Законом. На нашу думку, процедура має зводитись до вчинення таких дій:

- направлення повідомлення сторонам про необхідність скасування нотаріальної дії з посиланням на постанову консульської посадової особи. Заявник сам може звернутися до нотаріуса про скасування нотаріальної дії і, зокрема, про по-

вернення сплачених ним за вчинення нотаріального провадження коштів;

- повідомити про конкретну дату та час розгляду питання про скасування нотаріальної дії;
- копію постанови про скасування нотаріальної дії та повернення коштів за її вчинення направити до Мін'юсту;
- витрати, пов'язані із вчиненням нотаріальної дії, повернути заявнику.

Тому слід доповнити відповідними положеннями Інструкцію про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні та закордоном, ст. 51 Закону України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, Положення про порядок учинення нотаріальних дій в консульських установах та дипломатичних представництвах в Україні.

Науковцем Н. Ю. Гуть запропоновано ввести у нотаріальну практику України новий вид документів – урочисту заяву про ствердження певних юридичних фактів та закріпити їх як нову нотаріальну дію – посвідчення урочистих заяв про ствердження певних юридичних фактів у ст. 34 Закону України «Про нотаріат» і регламентувати процедуру його посвідчення. Ці заяви мають відрізнятися від усіх інших тим, що заявник братиме на себе повну відповідальність за зміст кожної обставини, яка зазначена в заяві. Передана до суду або до слідчих органів нотаріально посвідчена заява має прирівнюватися до особистого свідчення особи в суді і передбачати кримінальну відповідальність, у разі надання неправдивих відомостей.

В інших випадках посвідчення неправдивих відомостей має передбачати повне відшкодування шкоди, завда-

ної особі внаслідок врахування висловлених в заяві обставин [13]. Така пропозиція слушна й актуальна, оскільки наближає нотаріальну практику до світових стандартів, а це дуже важливо, оскільки нотаріат України є членом Міжнародного союзу нотаріату.

Слід визнати слушною й пропозицію про необхідність встановлення на міжнародному рівні тих вимог, які висуваються до нотаріально посвідчених документів для їх дії за кордоном і, відповідно, їх визнання іноземними країнами з наявними на них апостилями. З цією метою слід уніфікувати вимоги до форми апостиля та вимоги до форми документа, на якому проставляється апостиль, про що зазначали деякі автори [14].

Отже, українська нотаріальна практика має узгоджуватися з міжнародними стандартами обміну нотаріальними актами, і важливим та необхідним кроком на цьому шляху має стати поширення відомостей про законодавство хоча б тих іноземних країн, де найчастіше перебувають громадяни України та з якими існують тісні економічні зв'язки. Вважаємо, що у роботі з отримання такої офіційної інформації може бути задіяно не тільки Міністерство юстиції України, а й консули України в іноземних країнах. Не важко передбачити, що з широкою міграцією населення України вимоги про застосування норм іноземного права в українській нотаріальній практиці будуть заявлятися все частіше, тому має поступово проводитися робота з накопичення інформації про особливості законодавства хоча б європейських країн. Це положення гарантовано зменшить ризики відмови у легалізації нотаріально посвідчених документів для дії за кордоном.

Список використаної літератури

1. *Фурса С. Я., Фурса Є. І.* / В кн. : Нотаріат в Україні: теорія і практика. – К. : АСК, 2001. – С. 491-499.
2. *Фурса С. Я., Євтушенко О. І.* Проблеми застосування норм іноземного права у цивільному і нотаріальному процесах / Юридична газета. – 2004.
3. *Фурса С. Я., Гуть Н. Ю.* Посвідчення нотаріусами України довіреностей для вчинення правочинів за кордоном / С. Я. Фурса, Н. Ю. Гуть. Юриспруденція : теорія і практика. – 2011. – №1(75). – С. 49-54 ; *Фурса С. Я., Гуть Н. Ю.* Загальноправові аспекти порядку посвідчення нотаріусами України довіреностей для вчинення правочинів за кордоном / С. Я. Фурса, Н. Ю. Гуть. Порівняльно-правові дослідження. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2011. – №2. – С. 215-221.
4. *Курдельчук Д. М.* Деякі проблеми нотаріального оформлення документів та їх визнання за кордоном / Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 83-95.
5. *Гуть Н. Ю.* Посвідчення нотаріусами документів для дії за кордоном та їх визнання : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – К., 2014. – 21с.
6. Закон України «Про нотаріат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : rada.gov.ua](http://rada.gov.ua)
7. Роз'яснення щодо нотаріального оформлення від імені громадян, підприємств, установ і організацій України документів, призначених для дії за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : rada.gov.ua](http://rada.gov.ua)
8. Лист Мін'юсту від 12.10.2010 р. № 31-32/235 «Узагальнення практики з питань застосування державними та приватними нотаріусами чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій щодо документів, призначених для використання на території інших держав, за період з 1 січня по 1 жовтня 2010 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
9. Інструкція про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном від 04.06.2002 р. № 113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : rada.gov.ua](http://rada.gov.ua)
10. Порядок проставляння апостиля в Міністерстві юстиції України на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, та підготовки Міністерством юстиції України нотаріально оформлених документів для подальшої консульської легалізації», затверджений наказом Міністерства юстиції України від 25 вересня 2012 р. № 1418/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : rada.gov.ua](http://rada.gov.ua)
11. Узагальнення практики з питань застосування державними та приватними нотаріусами чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій щодо документів, призначених для використання на території інших держав, за період з 1 січня по 1 жовтня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – С. 936.
13. *Гуть Н. Ю.* Вказ. пр.
14. *Криштопа О. М.* Проблемні питання єдиної нотаріальної процесуальної форми (на прикладі аналізу Гаазької конвенції від 5 жовтня 1961р. про скасування вимоги легалізації іноземних офіційних документів (Конвенція про апостиль) // Проблеми процесуальної науки: історія і сучасність / Зб. наукових праць Другої міжн. наук. практ. конф. (25-26 листопада 2010 р., м. Київ). – К. : КНУ, 2010. – С. 556-560.